

DAVE LAZOE

In 2014 deed Dave Lazoe onderzoek naar een aantal Steinmeyer-orgels en de zes artikelen werden gepubliceerd in het blad 'De Orgelvriend' (juli-december 2014). In dit interview vertelt Dave met veel enthousiasme, hoe zijn passie voor de Steinmeyer-orgels ontwikkelde, voornamelijk voor de drie van de acht Nederlandse Steinmeyer-orgels.

Prinsessekerk, Amsterdam

Hoe begon je interesse in orgels? En je eerste kennismaking met het Steinmeyer-orgel in de Prinsessekerk in Amsterdam?

Van heel kleins af ben ik geïnteresseerd in orgels geweest. Met een jaar of 16/17 begon ik het echt heel mooi te vinden. En dan ga je vaak naar de muziek luisteren en zelfs platen kopen van bijv. Piet van Egmond, van Feike Asma en andere organisten. Die van Piet van Egmond op het orgel in de Prinsessekerk hebben mij meteen gepakt. Zijn manier van spelen, in combinatie met het Steinmeyer orgel had voor mij iets magisch. In de jaren 1980 studeerde ik aan de Frederik Muller Akademie in Amsterdam, waar ik een bibliotheek opleiding deed. Ik kwam dus elke dag in Amsterdam en heb het orgel van de Prinsessekerk nog veel gehoord en gezien.

Hoe vond je het orgel?

Het orgel was fraai geïntoneerd en werkte zeer betrouwbaar. Bovendien had de kerk een prachtige akoestiek, die de orgelklank gunstig beïnvloedde. Deze combinatie orgel/akoestiek was destijds bepalend voor Piet van Egmond, om dit orgel uit te kiezen voor zijn radio-orgelbespelingen. Dat was voor de kerk en voor het orgel een voordeel, want voor de opnamen moest het orgel altijd in topstaat zijn. Het werd dus heel goed onderhouden op kosten van de omroep en voor de kerk was dat natuurlijk mooi meegenomen.

Je was dus fan van Piet van Egmond?

Piet van Egmond en Feike Asma waren destijds de twee bekendste organisten in Nederland. Ook mensen die niet kerkelijk waren kenden ze. Van Egmond speelde elke week voor de radio, wat hem bij een groot publiek bekend maakte. Naast populaire orgelbespelingen (met transcripties van orkestwerken) speelde hij ook veel klassieke orgelwerken voor de radio. Hij dirigeerde ook een groot oratoriumkoor, waarmee hij o.a. jaarlijks de *Matthäus Passion* van Bach uitvoerde en leidde ook jarenlang een dubbelkwartet met professionele zangers, die veel voor de radio zonden.

Bijzonder was dat Van Egmond het dubbelkwartet zowel dirigeerde als op het orgel begeleidde. Ja, zijn spel heeft mij altijd geraakt en ik was een grote fan van hem.

De journalist Bert Klei was ook een liefhebber van Piet van Egmond. Ik heb hem een paar keer ontmoet. Hij kon zo mooi schrijven .. zijn columns in Trouw waren altijd leuk om te lezen. Hij had een beeldende en humoristische manier van schrijven.

En toen ging het slecht met de kerk.

Ja, begin jaren 1980 moest er een keuze gemaakt worden tussen de Gereformeerde Nassaukerk en de Hervormde Prinsessekerk. Uiteindelijk werd besloten de Nassaukerk te handhaven, wat betekende dat de Prinsessekerk in 1982 werd gesloopt. Het orgel moest dus ook weg. Er werd, helaas tevergeefs, actie voor behoud van kerk en orgel gevoerd.

Een vriend van mij, Herman de Boer, belde mij om te vertellen dat hij een deel van het orgel had gekocht. Ik heb hem toen, samen met zijn vader, geholpen om de door hem gekochte onderdelen voorzichtig te demonteren en verpakken. Ik kon in deze periode bij zijn ouders in Slotermeer logeren. We zagen er niet uit want het orgel was in de laatste jaren niet meer zo goed onderhouden en het binnenwerk was erg stoffig. Ik vond het een leuke en leerzame klus, hoewel het natuurlijk toch wel erg zonde was dat zo'n fraai orgel moest verdwijnen.

Bij de demontage vond ik in het orgel nog briefjes die Piet van Egmond schreef aan de orgelbouwer. Hij gaf nauwkeurige opmerkingen en opdrachten b.v. over de volgorde van registers in het Generaal Crescendo en opmerkingen over bepaalde toen in registers die te luid, te scherp of te zwak waren. Leuk om die na zoveel jaren nog terug te vinden!

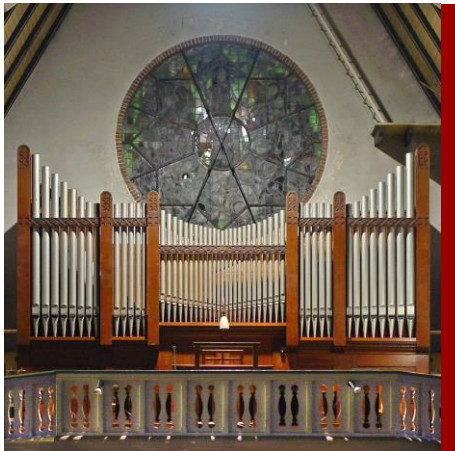
Herman de Boer kon (of mocht) maar een deel van het orgel kopen en er bleef veel materiaal van het orgel achter in de kerk. Het was pijnlijk om te zien dat grote pijpen over de balkonrand naar beneden werden gegooid, en op de kerkvloer werden platgestampt en opgevouwen. Als schroot werd dit materiaal afgevoerd. De afbraak van de kerk en dit legendarische orgel wordt nog steeds zeer betreurd.

Welke opname vind je de mooiste van het Prinsessekerk-orgel?

Dat is moeilijk aan te geven, veel klinkt op dit orgel erg goed. Het was zeer geschikt voor het spelen van transcripties, maar ook klassieke romantische orgelwerken klonken er zeer fraai. Het was een veelzijdig en zeer buigzaam instrument.

Clemenskerk, Hilversum

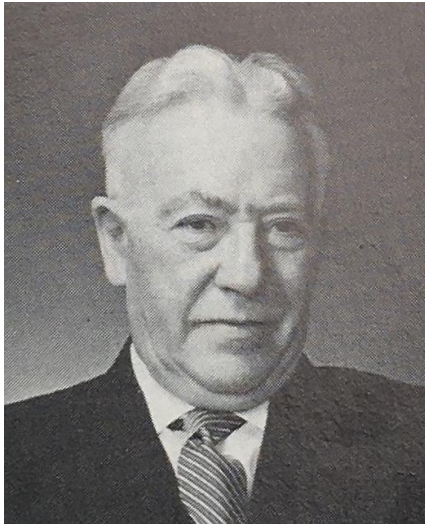
En hoe maakte je kennis met het Steinmeyer-orgel in de Clemenskerk?

Het front van het Steinmeyer-orgel van de H. Clemenskerk op zijn oorspronkelijke locatie in 2005
[Foto © Ton van Eck]

Na de afbraak van de Prinsessekerk in 1982 bezocht ik met mijn toenmalige burens een de Clemenskerk in Hilversum, die vlak bij ons in de buurt stond. Ik was nog nooit in die kerk geweest en toen ik het orgel hoorde, dacht ik: 'Wat is fraai orgel, het klinkt erg goed!' Maar ik wist niet wie de bouwer was. Na afloop van de mis ben ik naar boven gelopen en heb toen kennis gemaakt met de organist. Er zat wel een naamplaatje op het orgel maar er hingen papiertjes overheen. Toen ik deze papiertjes optilde ontdekte ik de naamplaat van de firma Steinmeyer. Voor mij een hele ontdekking want ik wist toen nog niet dat er, naast de orgels van de Prinsessekerk en de Adventskerk in Alphen a/d Rijn in Nederland nog meer Steinmeyer-orgels bestonden. Een Steinmeyer-orgel vlak bij mijn huis, wat een toeval!

Hans Steinmeyer (1889-1970)
© Der Förderverein
Orgelbaumuseum
STEINMEYER Öttingen (D)

‘Voornamelijk door boeken heb ik me heel veel in orgelbouwkunde verdiept. Dus heel veel studie gedaan’

Welke Steinmeyer was betrokken bij dit orgel?

Hans Steinmeyer die het bedrijf van 1928 tot 1970 leidde heeft het orgel zelf in de kerkruimte geïntoneerd. In de crisistijd hadden de Duitse orgelfirma's het slecht en om in Nederland een goede naam te maken vond Hans Steinmeyer het erg belangrijk om het werk zo goed mogelijk af te leveren. Grappig is nog om te vermelden dat het orgel tijdens het transport naar Nederland nog een tijdje zoek is geweest. De treinwagon met de orgelonderdelen moest door het Rijnland, wat destijds door Frankrijk bezet was. De Franse autoriteiten hebben toen het Duitse instrument in beslag genomen. Pas nadat het Hilversumse kerkbestuur had bewezen dat het orgel 100% Nederlands eigendom was werd het, door bemiddeling van de Nederlandse ambassade en de consul, weer vrijgegeven.

Bij aankomst in Hilversum stuurde de pastoor een telegram naar Steinmeyer, waarop hij antwoordde dat de kisten met materialen naar de kerk vervoerd mochten worden, maar dat er verder niemand aan mocht komen. Hij gaf aan dat er gewacht moest worden op zijn komst en die van zijn teams, want hij wilde zelf het werk uitvoeren en de intonatie verzorgen. Voor de firma Steinmeyer was het Hilversumse orgel visitekaartje in Nederland, wat mogelijk nieuw werk zou kunnen opleveren. Orgeldeskundige Johan Wagenaar (organist van de Domkerk in Utrecht) keurde het orgel voor de Nederlandse Klokken- en Orgelraad en was vol lof over het instrument. Zijn gunstige oordeel over het orgel van de Clemenskerk leidde ertoe dat Steinmeyer de opdracht kreeg voor de bouw van het orgel van de Prinsessekerk.

Hoe was de toestand van het orgel?

Het orgel was in de loop der jaren altijd netjes onderhouden en gestemd door de firma Elbertse uit Soest. Alles was origineel en degelijk gemaakt, maar het orgel was na ruim 60 jaar wel erg vervuild. Op vrijwillige basis heb ik in de zomer van 1985, samen met mijn grootvader het orgel voorzichtig schoongemaakt. Al het pijpwerk van de windladen verwijderd en schoongemaakt, de technische functies gecontroleerd en de orgelkas netjes in de was gezet. De organisten waren er blij mee, het orgel functioneerde weer optimaal en was van alle vuil en stof ontdaan.

Je bent geen organist? Hoe is het jou gelukt om het onderhouden van het orgel te doen?

Dat is voornamelijk door boeken. Ik heb me heel veel in orgelbouwkunde, in de techniek verdiept. Dus heel veel zelfstudie gedaan.

Hoe ging het met het organiseren van orgelconcerten in de Clemenskerk?

In 1923 mochten er nog geen orgelconcerten plaatsvinden in de Rooms-katholieke kerken. Het orgel is in gebruik genomen en gewijd tijdens de mis. Na de mis heeft de organist nog een aantal stukken gespeeld om het orgel goed te laten horen, maar dat was dus geen officieel concert.

Pas in 1986 werd het eerst orgelconcert georganiseerd. Nadat het orgel in 1985 was schoongemaakt en gestemd, dachten wij dat het leuk zou zijn als er een concert georganiseerd zou worden. Dat was echt het begin.

Ik kende Gerco Schaap en zijn partner Agnes Annes goed en samen hebben we vanaf 1986 maandelijkse orgelconcerten georganiseerd door doorliepen tot de sluiting van de kerk in 1996. Gerco verzorgde de contacten en Agnes was verantwoordelijk voor de ontvangst en verzorging van de organisten. Voorafgaand aan de concerten stemde ik de tongwerken van het orgel, ik vond het erg leuk om bij de concerten betrokken te zijn en het orgel op die manier wat welverdiende aandacht te geven.

Weet je nog van het eerst orgelconcert op het Clemenskerk Steinmeyer-orgel? En wie heeft op dit orgel gespeeld?

Dat was John Scott. Hij was destijds organist en assistant director of music van de St. Paul's Cathedral in Londen. Hij vond het een heel fijn orgel om te bespelen en had een gevarieerd programma samengesteld wat perfect bij het orgel paste. Na John Scott volgden veel andere organisten, zoals b.v. Klaas-Jan Mulder, Simon Stelling, Dirk Out, Thijs Kramer, Wybe Kooijmans, Anton Doornhein, Mark Buxton (Londen) en David Liddle (Londen).

Jaarlijks kwam de bekende Hongaarse organiste Zsuzsa Elekes over voor enkele concerten in Nederland en zij heeft ook vaak in de Clemenskerk geconcentreerd. Het orgel sprak haar zeer aan en ze heeft grote werken van Reger en Liszt op het orgel vertolkt. Het orgel was niet groot, maar heeft wel een grootste klank en Zsuzsa Elekes vond het geen probleem om deze grote werken op het Clemens-orgel te spelen. Zij was ook degene die in 1996 als laatste op het orgel concerteerde, de kerk was voor de gelegenheid stampvol en er er ook belangstelling vanuit het gemeentebestuur van Hilversum.

Hoe ging het, het afscheidnemen van het orgel?

In 1996 was er veel verzet tegen de sluiting van de Clemenskerk, op alle mogelijke manier hebben wij geprobeerd om aandacht te krijgen voor kerk en orgel, met de opzet om het geheel voor de toekomst te behouden. Bij het laatste concert was er veel enthousiasme voor behoud van kerk en orgel, ook bij burgemeester en wethouders. Helaas is de kerk toch gesloten, maar gelukkig wel bewaard gebleven. Inmiddels is het gebouw geheel gerestaureerd en als rijksmonument beschermd.

Koepelkerk/Mariakerk Bussum

Koepelkerk/Mariakerk te Bussum

En toen verhuisde het orgel naar de Koepelkerk.

Aangezien de Clemenskerk na restauratie een nieuwe bestemming kreeg, was er daardoor helaas geen ruimte meer voor het Steinmeyer-orgel. Men zocht naar een alternatieve bestemming voor het instrument en vond die al snel in de Koepelkerk in Bussum, waar men al jarenlang gebruik maakte van een elektronisch orgel. Zelf vond ik het erg leuk dat het orgel naar Bussum kwam, omdat ik zelf sinds 2010 inwoner van deze gemeente was.

Geweldig is het dat het orgel weer een goede bestemming heeft gekregen in een mooie, goed bij het instrument passende kerk. Het mooist was natuurlijk behoud van het instrument in de Clemenskerk geweest, de ruimte waarvoor

het gemaakt was, maar door de huidige bestemming (een trampolinepark) zou het waarschijnlijk nooit meer te horen zijn geweest. Dan is het natuurlijk erg fijn als het instrument ergens terecht komt waar het goed wordt gebruikt.

Wat vind je van de plek waar het orgel nu staat in de Koepelkerk?

Het Steinmeyer-orgel in de Koepelkerk/Mariakerk te Bussum

De klank van het instrument is dezelfde als destijds in Hilversum, het is zeer herkenbaar, want het heeft een erg karakteristieke klank. Je hoeft alleen maar een paar tonen te horen en weet je al welk orgel het is. Maar het orgel is natuurlijk gebouwd voor een plek op een orgelbalkon, waarbij het geluid eigenlijk over je heen komt. Ik vind het jammer dat het geluid veel directer is in de Koepelkerk, dat komt mede door plaatsing direct onder de koepel, die het geluid nog versterkt. De klank ervaar je nu als wat brutaler en luider. In de Clemenskerk stond het boven en de kerk had een houten gewelf. De mooie akoestiek en plek van het orgel in de kerk zorgde ervoor dat de klank wat gemengder en beschaafder werd ervaren. Maar ook in de Koepelkerk is het duidelijk dat het een orgel van grote klasse is!

Misschien omdat het een groot orgel is?

Het is eigenlijk geen groot orgel, maar het instrument heeft wel een grootse klank. Dat is de verdienste van Steinmeyer die met een beperkte dispositie een optimaal resultaat heeft weten te creëren. Het is wel zo dat tijdens de bouw van het orgel in de Clemenskerk nog een stevig 16-voets pedaalregister (Violon 16') is toegevoegd, die het orgel flink wat extra grondtoon heeft opgeleverd. Tijdens de bouw waren er ook nog enkele registers gereserveerd, maar door vrijgevigheid van parochianen konden deze registers nog tijdens de bouw van het orgel worden toegevoegd.

Eigenlijk zou het ideaal zijn als het instrument ook in de Koepelkerk op het balkon werd opgesteld. Helaas is dat nu niet mogelijk vanwege de aanwezigheid van de kast van het oude orgel en het fraaie glas-in-lood raam.

**En andere Steinmeyer-orgels in Nederland.
Ben je ooit naar het Steinmeyer-orgel in Papendrecht
geweest?**

Ja, daar ben ik ooit geweest. Dit instrument is helaas in de loop der jaren flink verbouwd en veranderd. Er is nog wel iets van de Steinmeyer-klank herkenbaar en het blijft een fraai klinkend instrument, maar het is geen authentiek Steinmeyer orgel meer.

Desondanks houd de orgelstemmer heel erg van zijn orgel.

Gelukkig maar! Het is een bijzonder orgel en het zou me niets verbazen als er in de toekomst een restauratie volgt die het Steinmeyer karakter weer wat meer herstelt.

De orgels die Steinmeyer in Nederland gebouwd heeft zijn bijna allemaal via de Nederlandse Klokken- en Orgelraad hier gekomen. Deze raad gaf advies over de samenstelling van de instrumenten en de keuze voor de orgelbouwers. Ook waren zij verantwoordelijk voor de eindkeuring van de instrumenten en onderhandelden zij over de prijzen. Maar het orgel in Papendrecht werd rechtstreeks bij Steinmeyer besteld door de plaatselijke dominee. Hij is naar Oettingen gegaan en heeft de werkplaats van Steinmeyer zelf bezocht.

En het orgel in Terneuzen. Ben jij er ooit geweest om te kijken naar zijn Steinmeyer-orgel?

15 jaar geleden ben ik naar Terneuzen geweest om het gedemonteerde Steinmeyer-orgel te bekijken. Alles is er nog en het zou geweldig zijn als dit instrument een nieuwe bestemming krijgt en wordt gerestaureerd. Dat zal echter wel een zeer kostbare operatie worden, maar het is zeer te hopen dat dit in de toekomst nog een keer lukt! ●